

De noodzaak van luxe

Drie studies storten zich op de relevantie van de Oudheid voor de moderne tijd

De ‘klassieken’ zijn door de geschiedenis heen afwisselend chic mooi, wijs, dom, saai en verkeerd gevonden. Classicus **DAVID RIJSER** vraagt zich – met drie auteurs – af welke rol ze in de moderne tijd kunnen spelen.

- **Salvatore Settis: *De toekomst van het ‘klassieke’***. Vert. en voorwoord Asker Pelgrom, Voltaire, 197 blz. € 19,90
- **Simon Price & Peter Thoneman: *The Birth of Classical Europe. A History from Troy to Augustine***. Allen Lane, 398 blz. € 40,-
- **Luc Ferry: *Beginnen met mythologie. Wat we van Griekse goden en helden kunnen leren***. Vert. Peter Klinkenberg. Arbeiderspers, 365 blz. € 19,95

Talibaanleider Mohammed Omar permitteerde zich direct na de aanslagen van 11 september 2001 in New York een gewaagde vergelijking: die tussen de Verenigde Staten en de cycloop Polyphemus uit Homerus’ *Odyssee*, de ‘reus die verblind wordt door een vijand die hij niet weet te benoemen’. De verwijzing betrof één van de grootste klassieke cultuurhelden van de westerse wereld, Odysseus. Deze was zo slim geweest om alvorens de monsterlijke cycloop te verblinden en uit diens grot te ontsnappen, als naam ‘Niemand’ aan zijn gastheer op te geven. De provocatie van Omar, de Afghaanse beeldenstormer die de Boeddha’s van Bamyan liet opblazen, bestond natuurlijk vooral uit de gotspe om zich aan het Westen als een icoon van de klassieke traditie te presenteren.

Dat de Amerikanen deze smaad vervolgens beantwoordden met voortdurende verwijzingen naar de Atheense historicus Thucydides om hun vergeldingsoorlog te legitimeren, onderstreept alleen maar hoezeer voorbeelden uit de klassieke literatuur nog altijd gelden als autoriteitsargumenten. Die blijken alleen niet meer exclusief westers eigendom te zijn.

De fameuze Italiaanse archeoloog en cultuurhistoricus Salvatore Settis gebruikt in zijn zes jaar oude schotschrift *De toekomst van het ‘klassieke’* (*Il futuro del classico*) deze anekdote als een springplank voor een geleerd en gloedvol pleidooi de klassieken te blijven gebruiken – maar dan wel op verantwoorde manier. Maar daarbij blijkt de vraag van wie die klassieken nu eigenlijk zijn, van het Westen of van de hele wereld, van cruciaal belang. Want het goedkoop citeren uit en het zich toeëigenen van de klassieke traditie, zo betoogt hij, is maar al te vaak een manier van het Westen zelf geweest en gebleven om culturele superioriteit te claimen.

Hoe onzinnig dat procédé is, blijkt zonneklaar voor wie die klassieke traditie ook maar oppervlakkig bestudeert; want aan het woord klassiek, en de beschaving die er geacht wordt bij te horen, is in onze cultuurgeschiedenis voortdurend een andere invulling gegeven. Voor de Middeleeuwen waren mozaïeken, wallen en fortificaties klassiek, voor de Renaissance de inferieure kopieën van antieke sculptuur die ze aan het terugvinden waren maar nog niet konden classificeren; voor de Duitse archeoloog Johann Winckelmann was het ‘*edle Einfalt und stille Grösse*’, en voor de romantici het revolutionaire.

Is klassiek symmetrisch en evenwichtig? Of verwijst het naar het Athene van de 5de eeuw voor Christus en het Rome van het begin van onze jaartelling? Of naar de hele Oudheid? Of naar alles wat door een traditie, waar en wanneer ook, gesanctioneerd wordt, zoals bij een ‘klassieke’ film of de dagwedstrijden uit de wielkalender? Al die betekenissen worden aan de term toegekend.

De ‘klassieken’ zijn bovendien afwisselend chic, mooi, wijs, dom, saai en verkeerd gevonden. Maar als zowel de klassieken als de term klassiek zich zo pluriform kunnen voordoen, kan een beroep op het begrip als funderend principe natuurlijk geen gewicht in de schaal leggen, omdat het eenvoudigweg geen vaste gedaante heeft.

Venus van Milo, in bezit van het Parijse Louvre

En toch is het precies deze laatste constatering die Settis de origineelste tournure in zijn betoog ingeeft: juist de onvastheid van het begrip ‘klassiek’ wijst zijns inziens op een dynamiek van toeëigening die wél typisch en zelfs uniek westers is: namelijk het telkens afsterven en weer in een nieuwe gedaante opleven van het begrip zelf. Het Westen is, zo stelt hij, uniek in het telkens weer definiëren van de eigen cultuur op grond van het dode verleden. Vandaar

Het Westen is gefascineerd door wat geen Chinees of Afrikaan interesseert: ruïnes

dat in westerse cultuurgeschiedenissen, niet alleen van de vroeg moderne, maar ook van andere periodes zo vaak melding wordt gemaakt van renaissances. Vandaar ook onze, volgens Settis, alweer uniek westerse, fascinatie door wat geen Chinees of Afrikaan ooit lijkt te hebben geïnteresseerd: ruïnes, die de wedergeboorte van het ‘klassieke’ immers coderen en visualiseren.

Dat Settis’ oproep om de klassieken te blijven gebruiken maar ten dele polemisch want reeds in praktijk gebracht is, blijkt uit het net verschenen eerste deel van de nieuwe reeks *Penguin History of Europe* van Simon Price en Peter Thoneman, *The Birth of Classical Europe*. De auteurs behandelen daarin niet alleen, met een bewonderenswaardige beknoptheid die toch ruimte voor detail en concrete gevallen laat, de geschiedenis van de oudheid. Ze doorspekken dit relaas ook met korte essays over het gebruik dat latere generaties van die oudheid hebben gemaakt, en kijken daarbij creatief en intelligent niet alleen binnen maar ook buiten de Europese grenzen, zoals bij de behandeling van het hellenisme van Mehmet de Veroveraar in de 15de eeuw.

Maar vooral sluiten ze aan bij Settis door niet primair de geschiedenis te volgen, maar de thema’s herinnering, identiteit en lokaliteit daarbij als uitgangspunt te nemen. Het voorbeeldige hoofdstuk over het hellenisme illustreert hoe centra uit de periferie van de wereld van de Griekse stadstaten zich een visie op het ‘klassieke’ 5de-eeuwse Athene toeëigenen en deze als legitimerend cultureel verleden gebruiken, transformeren en exporteren. Ook de hoofdstukken over de vroeg-Romeinse geschiedenis (juist omdat het een periode is waarvan onze kennis bijna uitsluitend op mythologisering berust), en de late oudheid met haar strijd om herinnering en verleden tussen heidenen en christenen, worden door die thematische in-

valshoek enorm verrijkt. Want ze illustreren steeds treffend het telkens weer invullen en aanpassen van een dikwijls fictief verleden door steeds nieuwe spelers op het culturele slagveld.

Bij herhaling, zo blijkt, wordt de oorspronkelijk Griekse traditie door adoptie zowel getransformeerd als gecontinueerd. *The Birth of Classical Europe* is niet alleen voor leken maar ook voor classici zelf een uitstekende gelegenheid om te constateren hoezeer de Oudheid in de afgelopen decennia positieve impulsen heeft gekregen van sociologische en antropologische cultuuranalyse.

De boeken van Settis en van Price en Thoneman zijn origineel en inspirerend. Beide zijn gebaseerd op een enorme kennis van de hele traditie van oudheid tot nu en brengen die kennis ook op de lezer over. Price en Thoneman lichten talloze fascinerende *case histories* toe. Settis op zijn beurt behandelt in vogelvlucht de Europese cultuur- en ideeëngeschiedenis (al beperkt hij zich daarbij hoofdzakelijk tot beeldende kunst en architectuur). Maar het is juist die synthetische kracht die Settis ook kwetsbaar lijkt te maken. Want tegen zijn hoofdargumentatie van de uniciteit van het westerse ‘regeneratie-gen’ kunnen ook bezwaren worden ingebracht.

Ten eerste is er de vraag die onderwerp is van de recente studie van de antropoloog Jack Goody (Boeken 06-08-10), namelijk in hoeverre juist renaissances een exclusief westers verschijnsel zijn. Hoewel Goody wat te weinig gedetailleerde kennis heeft van de Renaissance om geheel te overtuigen, voedt een vergelijkende exercitie als de zijne wel degelijk argumenten om Settis’ stelling op zijn minst te nuanceren.

Ten tweede zit er een structurele onevenwichtigheid in de neiging van Settis om de klassieke traditie enerzijds als niet exclusief westers te beschouwen, maar anderzijds tegelijkertijd ook als het geheime wapen van datzelfde Westen (wat is dat, trouwens?), dat volgens Settis’ cyclische dynamiek wel degelijk een culturele superioriteit zou bezitten.

Nu is er op zichzelf niets tegen als onze cultuur een *unique selling point* bezit. Opmerkelijk in dit verband is dat Settis nalaat om bij zijn analyse het christendom te betrekken, wellicht omdat het hem niet ‘klassiek’ genoeg is. Toch komen zowel de kerntheorie van deze religie (die uitgaat van een wedergeboren God-mens en van de ‘wedergeboorte’ van wie hem volgt) als de geschiedenis ervan (die voortdurende regeneratie en herenting laat zien) wonderwel overeen met de cyclische dynamiek van dood en wedergeboorte die hij in het ‘klassieke’ vindt. Hier viel wellicht meer te halen.

De problematiek die Settis aan de orde stelt wordt op een heel andere manier geïllustreerd door het vooral voor kinderen geschreven (maar toch pretentieuze) boek van Franse cultuurminister en filosoof Luc Ferry, *Beginnen met mythologie*. Ferry vertelt de grote verhalen uit de Griekse mythologie opnieuw om daar een filosofische moraal aan te ontleenen. Ferry laat vaak succesvol zien dat de Griekse mythen niet zo maar verhaaltjes zijn, maar ook een wereldbeeld bevatten, waarvan het ‘Ken u zelf’ op Apollo’s tempel in Delphi – in beperkende zin: weet hoe ontoereikend je bent – de illustratie is. De filosofie, zo stelt hij, is niets anders dan een verwereldlijking van de betekenis van de oorspronkelijk religieuze mythen. Ook Ferry herontdekt zo het ‘klassieke’, nu als de formulering van een heilsleer zonder God.

En het is misschien juist dat element van een heilsleer die de boeken van Settis en Ferry parten speelt (en waarvan de historici Price en Thoneman aangenaam vrij zijn): je moet volgens beiden op een of andere manier toch altijd iets aan de klassieken ‘hebben’ dat de studie ervan te boven gaat, om hun gebruik en culturele functie te legitimeren. Ik zou daar graag de ‘noodzaak van de luxe’ naast willen zetten. Zoals pianospelen voor de liefhebber (die er niet van hoeft te leven) niets oplevert dan plezier (en frustratie natuurlijk) en inzicht in het spelen zelf, zo toont aan ieder die zich met ons culturele verleden bezighoudt de klassieke traditie inderdaad vooral de eigen gestalte, met alle plezier en ergernis die daarbij horen. Maar dat is een functie van cultuurbespiegeling, eerder dan een doel – een beetje zoals een vogel zich voelt bij het vliegen, of een vis bij het zwemmen.

‘De vrouw van Blauwbaard’ (Venus of the Shaving Brush)